

5. §. A vadimonium későbbi jogi sorsa s anyagi jogi jótállás céljára való alkalmazásának megszűnte.

A korábbiakban azon feltételezésekből indultunk ki, hogy a római jogban a jogfejlődés legkezdetlegesebb szakában a vas felelősségének tartalma általában valamely eredményért való jótállásban állott, s következésként a vasnak, mint jótállónak kötelme úgy a materiáljogi, mint a perjogi szavatosság fogalmát magában egyesíthette, felölelhette.

A differenciálódás az anyagi jogi és perjogi kezességi ügyleti alakok között kezdetben, minden valószínűség szerint, hiányzott. Eme felfogásunk azonban nem azt jelenti, hogy mi emez elkülönülés lehetőségét és valószínűségét a római jogélet fejlődöttebb szakára nézve is tagadnók.

Sőt egyenesen azt véljük, hogy ez igen valószínű. Emez elkülönülés a későbbi jogrendszerben már erősen megkülönböztethető. Mellette szól eme felfogásnak már magábanvéve azon körülmény, hogy a kétféle célt szolgáló vadimoniumnak későbbi jogi sorsa igen különböző pályát fut be.

A perjogi célt szolgáló vadimonium az idők folyamán egy fejlődésképes jogintézménnyé lett, amely azután különböző alakulatot mutat a legis actionális és formuláris eljárás idejében. Szabályozva találjuk ezt az edictum perpetuumban. A Digesták interpolatióiban is jelentős részt foglal el a vadimonium körülírás szerű pótlása, amely szintén perjogi alkalmazásra enged következtetni.¹⁾

Nemcsak, hogy alkalmazás köre volt meglehetősen tág, hanem területileg is széles mederre terjedt ki alkalmazása, amennyiben nemcsak Rómában volt használatos e jogintézmény, hanem Rómán

¹⁾ V. ö. Fliniaux: Vad. 40. l.

kivül is, u. m. Itáliában, a provinciákban, sőt Sziciliában és Egyiptomban is megvolt a maga alkalmazási köre.¹⁾

Egyszóval a perjogi vadimonium önálló jogi sorsra jutott, s végeredményben egy erőteljesen kifejlődött jogintézménnyé lett.

Ezzel szemben az anyagi jogi jótállás célját szolgáló vadimonium lassan elsovadt, végül pedig teljesen megszűnt létezni.

Nem célunk, hogy a perjogi vadimonium jogi alakulatát is jelen értekezésünk keretében vizsgálatunk tárgyává tegyük, bármily tanulságos volna is az. Mindenesetre azonban a következetesség szempontjából elengedhetetlen dolog annak érintése, hogy mi történt azzal a vadimoniummal, melyről mi azt állítottuk, hogy a materiáljogi jótállás célját szolgálta.

A jogtörténelem azt tanítja, hogy egyes jogintézmények nem szoktak csak úgy nyomtalanul egyszerre eltűnni, mint mikor a föld megnyílik, s elnyel valamit. Azok vagy tovább fennmaradnak fejlődöttebb alakban, vagy teljesen átformálódnak, belőlük teljesen újképlet lesz, s e révén más újabb, sokszor egészen eltérő jellegű intézmény foglalja el helyüket.

Minden valószínűség szerint ezen utóbbi dolog történt a vadimonium azon fajtájával, amelyről mi azt állítottuk, miszerint materiáljogi alkalmazással birt.

Hol kell keresnünk a római jogra nézve azt az intézményt, mely később mint anyagi jogi kezességi alak a vadimonium helyett alkalmaztatott? Mindenesetre a későbbi római kezességi alakok, a sponsio, fidepromissio s fideiussio intézményében. Feltehetően erre a térre vagyunk utalva.

Önként felmerül megint ama kérdés, vagy mondjuk aggály, hogy nem lehetetlen dolog-e az, miszerint a materiáljogi vadimonium maradványait e kezességi alakokban keressük. Nem kizárt dolog-e, hogy a vadimonium intézményéből átalakulása folytán sponsio lett?

¹⁾ V. ö. Fliniaux: Vad. 114. és kl.

Ilyen átváltozás nem képzelhető el!

Két teljesen külön jogi jellegű intézményről hogyan állítható, miszerint a jogi alkalmazás terén egyik a másik helyébe lépett?

Mindenesetre csak úgy, hogy lassan megváltozott a jogi közfelfogás a kezes kötelezettségéről, s eme megváltozott közforgalmi felfogásnak megfelelőleg a jótálló kötelezettsége változott tartalmat, jelentőséget, s ezzel egyszersmind más jelleget is nyert.

Ez olyan dolog, mint mikor bonctani átalakulások fordulnak elő. Az új képződményen sokszor külsőleg a régi alapsejtek nyomai meg sem ismerhetők, s a laikusok részéről nem is észlelhetők, de a görcsövi vizsgálat az eredetet még is kitudja mutatni.

Lehetséges, hogy az új szerv egész más szerepkört tölt be, esetleg funkciókülömbözősége egyenesen megtévesztő hatású az eredet külső, felületes megítélhetése szempontjából. A görcsövi vizsgálat azonban nem csal.

Igy van ez a jogtörténész görcsövi vizsgálata alapján a vadimoniumnál is. Bár a sponsio a felelősség jogi természetét illetőleg teljesen elütő jogi jelleget mutat, mégis a történeti fejlődés folyamatában bizonyos mértékben folytatása, továbbképzett alakzata a jótállói felelősségnek. A kezes túszerű felelőssége volt az az alapsejt, melyből az új képződmény, a kezes sajátlagos correalis, majd pedig accessorius felelőssége kifejlődött.

Hogy úgy mondjuk, ez egy fokozatosan emelkedő lépcsőzet a fejlődés örökös és meredek útján, melynek bázisát, beépített alapkövét, mégis a vas túszerű magánjogi felelőssége képezte.

A vadimonium intézménye úgy szűnt meg a római jogban, miszerint a megváltozott jogi jellegű, tulajdonképeni kezességi alakok léptek a helyébe.

Az átalakulás kétségtelenül a jótállói felelősség fokozatos átváltozásával karöltve járt. A kezesi felelősség mibenlétének különböző felfogása volt az a belső mag, melyhez a különböző külső jogi alakulat mint külső burok idomult. Éppen ezért e fel-

fogás folytonos változásainak, módosulásainak a nyomon követése vezethet el csak a kívánt eredményhez.

Már fennebb érintettük, hogy az antik jogrendszerekben u. m. a görög, germán, ó-babilóniai jogban a fejlődés menete a jótálló személyi felelősségtől a vagyoni felelősség felé haladt, s ezt valószínűnek állítottuk a római jogra nézve is.

A fennebb kifejtett fejlődési folyamatnak gyakorlati indoka az lehetett, hogy végeredményben a hitelező érdekének is, mint érintettük, a vagyoni kielégítés lehetősége felelt meg legjobban. Közelebbről, a hitelező törekvésének, céljának legjobban a teljesítés olyan módon való biztosítása felelt meg, hogy két személytől követelhessen két egyenlő tartalmú s értékű szolgáltatást.

A cél egészen, illetve a lehető legtökéletesebben akkor volt elérve, ha teljesen indentikus tartalmú két szolgáltatást ígértek a hitelező részére. Ennek minden akadálya elesett akkor, mikor a vas jótállói felelőssége is a közforgalmi jogi felfogásban éppen úgy vagyoni természetűvé vált, mint az adósé.¹⁾

A teljesen egyenlő ivású két kötelem megkötésére csak a formát kellett megtalálni, amit viszont nem kellett valami rendkívüli módon s úton keresni.

A kötelezés formája általában a régi római jogrendszerben az ünnepélyes szóbeli ígéret, a római jog közönséges verbálszerződése, a stipulatio volt.

Mondottuk már fennebb is, hogy igen valószínű, miszerint a vas kötelezettségvállalásának formája ünnepélyes szóbeli ígéret, a stipulatiónak egy faja lehetett. A későbbi értesüléseink azt mutatják, hogy az ünnepélyes szóbeli ígéret, illetve ígértetés, későbbben is megmaradt a kezességvállalásnál. Ezt Gaius. Inst. III. 92.; III. 115. szakaszai alapján bizonyosra vehetjük.

Ebből viszont az következik, hogy a közfelfogásban a szóbeliség a kezességvállalás formájával korán össze volt növe.

¹⁾ Lásd fennebb.

Nem kevésbé valószínű a stipulatio közönséges alkalmazására való tekintettel, hogy a megerősítésre váró főadósság elvállalása, illetve a főadós kötelezése, szintén a római jog közönséges verbálszerződési formájában történt.

Mi volt az eredmény most már? A hitelező érdekeinek megfelelőleg létesült két teljesen identikus tartalmú kötelelem, amely mindakettő stipulatio formájába volt öltöztetve.

A stipulatio stricti iuris jellege, eleintén minden valószínűség szerint kizárta, hogy a két kötelelem között levő összefüggésre szóhangzásbeli utalás történt legyen. Ez természetesen az „uti lingua nuncupassit“ féle elvnel fogva a teljesítési kötelezettség föltétlenségét jelenté, mindkét kötelelemnél teljesen egyenlően, úgy az egyik, mint a másik kötelezetre nézve.

Ha ezen képletet a modern jogi terminológia nyelvén akar-nánk megnevezni, ez semmi más mint passiv correalitas.

A római jog előbb kifejtett formalisztikus álláspontjánál és stricti iuris jellegénél fogva nem is lehet más!

Célját tekintve az újabb, második kötelelem biztosító, megerősítő jellegű volt. Ez azonban egyelőre a joghatások és jogkövetkezmények szempontjából teljesen közömbös. Ez kétségtelennek látszik a kötelelemnek a jogositott hitelező oldaláról történt vizsgálata alapján, aki ugyanis egyenlően jogositva volt a követelésre mindkét adósával szemben. Egyenlően teljesítésre szoríthatta az eredeti adóst, s a jótállást vállalót.

Más kérdés, hogy eme határozott egyenlőség dacára nem volt-e sui generis jellegű a felelősség a merőben biztosítás céljából vállalt passiv correalis kötelelemnél.

---Kétségtelenül igen! A sui generis jelleg határozottan akkor domborodik erősebben ki, ha az adós oldaláról szemléljük e kötelmi viszonyt. Az adós teljesítési, illetve azon kötelezettsége, hogy nem engedi, miszerint a kezes fizessen, erkölcsileg igen erősen kidomborodott a római jogban is. Ez a kötelezettség adta meg ezen egész viszonynak a sajátos jellegét.

Sőt tovább menve, az adós eme kötelezettségéről azt sem állíthatjuk, hogy csak erkölcsi volt, mert, mint láttuk, eme kötelezettség elhanyagolásának megvoltak a maga, meglehetősen szigorú jogkövetkezményei.¹⁾

A szigorú jog álláspontjáról vizsgálván az eredményt a fejlődés e szakában, azt látjuk, hogy két teljesen egyenlő felelősség alapján kiépített, egyenlő vagyoni természetű szolgáltatásra irányuló kötelelem áll fenn.

Ekkor már azon pontra érünk a fejlődés történetében, amikor a jótálló felelőssége megváltozott s jellegbeli átalakulása megkezdődik. Egyszerűen azért, mert most ettől fogva a felelősség halmozásáról lehet beszélni.

Eme kumuláció folytán a tüzsi felelősség eddigi jogi struktúrája alapjaiban támadtatott meg, mivel ennek jellegzetessége épen az eredeti felelősség helyébe lépő tartozásból került ki.

Az eredmény az lett, hogy a jótállás azon neme, melynél az újabb felelősség a régit felemésztette, mint kisebb biztosítást nyújtó, a gyakorlatban lassan háttérbe szorult, s e helyett inkább az újabb kumuláló hatású jogi konstrukciót választották a felek.

A fejlődés tovább valószínűleg megint igen lassú. Tagadhatatlan, hogy a kezességvállalás történetében még sok időnek kellett eltelnie a római jogban is a kezes accessorius felelősségének kialakulásáig és az egymás mellett létező correális kötelmek is e szempontból még csak egy átmeneti állapotot jelentenek, tekintve a fejlődés legmagasabb fokát.

Nem tudjuk megmondani, hogy a római jogi kezesség történetében, mely időponttól kezdődőleg, s hogyan folyt le az átalakulás, s a kezes és főkötelezett correális felelősségétől az accessorius felelősségig milyen pályát ír le a fejlődés menete. A fejlődés betetőzésének tételes forrási nyomai a subsidiarius felelősséget létesítő IV. Novellában vannak.

¹⁾ V. ö. Lex Julia municipalis, idézve fennebb 42. l.

Úgy véljük azonban, hogy, ha az itt általunk vázoltak kiállják a kritikát, akkor nem lehet kétséges, hogy miért kellett a vadimoniumnak a szereplés szinteréről eltűnni, s hogy átalakulás folytán mi lépett helyébe. Nem lehet kétséges továbbá az sem, hogy a hitelező érdeke követelte a fejlődöttebb forgalmi kivánalmaknak megfelelő sponciónak alkalmazását, mely egyelőre mint passiv correalitas hatásával felruházott biztosítás jelentkezett. A kezes esetleges fizetési kötelezettségét azonban kezdetben ez sem szolgálta úgy, mint ez a mai fogalmaknak s felfogásnak megfelelőleg ezen intézmény lényegéből folyik.

A régi vadimonium megszűnésével s az átalakulás kérdésével részletesen foglalkozik Voigt, a sokáig egyedül állott, s kizárólagos tekintélynek örvendett művében.¹⁾

Kiindulásul előre bocsátja, hogy a császári korszak kezdetével befejeződik a régi vadimonium letűnése, mely annak egy stipulatióvá való átalakulásával ment végbe.

Az időpont, a korhatár megállapítása ellenében semmi kifogást nem emelünk. Ez elég kései, akkor már a megszűnés, a letűnés végbemehetett, befejeződhetett. Ezzel még nincs sok mondván! Hiszen mi már más helyen, a sponsorok s fidepromissorokra nézve állítottuk, hogy az ő kötelmük a köztársasági kortól fogva accessorius. Igaz ugyan, hogy mi az accessoriesnek e korra nézve bizonyos különös értelmet, jelentőséget tulajdonítunk.²⁾

Akármilyen értelemben vesszük azonban az „accessories” kifejezést, az már a császárság korában mint kialakult fogalom meg volt, amiből viszont következik, hogy a vas felelőssége többé nem létezhetett, még egyszer azon oknál fogva, mert a vadimonium lényegével a felelősségnek bármily halmozása ellenkezett.

Az átalakulás mikéntjére vonatkozólag az általa előadottakkal nem tudunk teljesen egyetérteni.

¹⁾ V. ö. Vad. 349. és kl.

²⁾ V. ö. Réthey: K. A. 14—15. l.

Már Voigt kiindulásának további alapjai s az általunk vallott nézet között vannak élnk eltérések, s így áthidalhatatlan az űr.

Mi ugyanis erős aggályt táplálunk a vas nuncupationális schemájának megállapíthatósága tekintetében. Ő ellenben rekonstruálhatónak véli ezt, sőt tovább menve, az átalakulás végbe menetelét még formailag is szabatosan meghatározhatónak tartja, amennyiben a promissionál egyenesen bemutatja azon kezdeményező kérdés szóhangzását is, amelyet az accipiens előrebocsájtott.¹⁾

Ezen önkéntes feltételezésből indul azután egy lépéssel tovább s eljut nem kevésbé önkényes módon a stipulatio poenae fogalmára, azt mondja ugyanis, hogy az átalakulás akként ment végbe, hogy a régi vadimonium helyébe egy stipulatio poenae lépett.

Azon stipulatiohoz, mellyel a főkötelezett a hitelezővel szemben saját kötelezettségének teljesítését ígérte, egy másik stipulatio, t. i. a vasé járult accessoriusan, s ezzel ez egy speciális adpromissióvá lett.²⁾

Magábanvéve a stipulatio poenae kérdése igen kétséges és tisztán csak egy egyéni feltételezésen nyugvó valami.

Merőbben aggályos dolog azonban, hogy mi vas kötelmét bármily vonatkozásban, a fejlődés bármely szakában járulékosnak mondjuk.

Ha mi accessorietasról beszélünk, többé nincs vadimonium! Amint egy biztosító kötelemről van szó, amely a főkötelem mellé lép, az már nem vadimonium, mivel a túszerű felelőségnek, mely ez intézménynek jellegzetessége, lényege nem a főkötelem mellé, hanem helyébe lépés, mint azt már többszörösen kiemeltük.

Sokkal valószínűbb az átalakulásnak általunk vázolt folyamata. A vas kötelme előbb lehetett a főadós kötelmével identikus tartalmú kötelezettséggé. Kétségtelen azonban, hogy jellegét, mellyel eredetileg birt, ekkor is kezdé már elveszteni. De még

1) Vad. 349. l.

2) Vad. 349—350. l.

inkább meg volt etlől fosztva, mikor *accessorius* kötelemmé változott a jótálló kötelme, amely bizonyos átmenet nélkül még sem lörténhetett meg.

Erősen mesterkélts Voigt a további fejtegetéseiben, amelyekkel a régi fogalmi viszonyok megváltozásáról, s az intézmény konstruktív rendjének átalakulásáról beszél.¹⁾

Kevesebbé sikerültnek tartjuk továbbá azon fejtegetéseit, amelyek kapcsán egyenesen a civiljogi vadimonium megszűnését magyarázza. Azt állítja, hogy ennek megszűnése kétféle körülménynek tudható be: egyrészt, hogy az 537–672 közötti időben már a *fideiussio* a római jog rendszerébe felvétetett, s ekkor már kialakult intézmény volt, valamint hogy ezen *stipulatio*, mint kezességi forma, olyan kötelmeknél is alkalmaztatott, amelyek maguk nem *stipulatio*val alapítottak, mint pld. a *dotis dictio* vagy *emptio venditio*; másrészt, hogy azon ügyleti alakok, amelyeknél a vadimonium régtől fogva alkalmaztatott, vagy régen letűntek, mint pld. a *nexi datio*, vagy legalább részben megváltozott ügyleti kezelésben részesültek, mint pld. a *mancipatio*.²⁾

Taglaljuk az általa felhozott s felhasznált érvek két csoportját külön.

Azon körülményből, hogy a *fideiussio* intézménye behozott, a vadimonium megszűnése még nem következik. Megfordítva, a *fideiussio* egyenesen azért illesztetett be a római jog rendszerébe, mivel a megváltozott körülményekre való tekintettel már sem a vadimonium, sem a másik két későbbi tulajdonképeni értelemben vett kezességi alak a célnak teljesen meg nem felelt. Legfőleg a vadimoniumnak a megfelelőtlen volta miatt helyt foglalt megszűnése volt az ok s a későbbi kezességi alakok s ezek között a *fideiussio* keletkezése az okozat, de semmi esetre sem megfordítva.

¹⁾ Vad. 350 l.

²⁾ Vad. 351. l. utolsó bekezdés.

Ha azonban egy kicsit a történelem szemüvegén mérlegeljük az események fejlődésének láncolatát, úgy véljük, hogy a vadimonium megszűnése s a fideiussio keletkezése között még más e célt szolgáló intézmények is voltak közbeesőleg t. i. a sponsio s a fidepromissio.

A fejlődés rotációs hengerében a fideiussio csak ezek után következett, ezeket a közbeeső jogi képleteket nem lehet egészen kihagyni a játékból.

Éppen ezen oknál fogva azon körülmény, hogy a fideiussio olyan ügyletekhez is járulhatott, amelyek maguk nem voltak stipulatio által alapítva, szintén nem jelenté azt, hogy ez befolyással volt a vadimonium megszűnésére.

Ez legfőleg annak lehet okozója, hogy később a szabadabb formák között mozgó, a fejlődöttebb forgalmi követelményeknek, a nagyobb könnyedségnek inkább megfelelő fideiussio, mint új intézmény létesült; tudva lévő, miszerint a fideiussio keletkezése a sponsio és fidepromissio nehézségeivel szemben éppen e szempontból jelentett nagy haladást.

Végeredményében tehát a sponsióról, a fidepromissióról való megfeleledkezés egy oly hiba, amelynek következtében a történelmi fejlődésének egy láncszeme kikapcsolódik, pedig a történelemben nincsenek ugrások, a fokozatosság sehol sincs meg olyan jellegzetesen, mint éppen itten.

Azon körülményre való hivatkozással, miszerint a nexi datio mint ügyleti alak megszűnt, — ami valószínű, — szintén nem jelenti annak szükségét, hogy a vadimonium megszűnt legyen.

Még mindig fenmaradna az alkalmazás lehetősége más ügyleteknél. Igen valószínű, hogy a számtalan más alapügyletből előálló tartozás képezhetett alapot vadimonium vállalásra.

Igen érdekes Voigt azon érve, mely arra vonatkozik, hogy megszűnést előidéző tényező volt ama körülmény, miszerint a vadimoniummal megerősített ügyleti alakok közül volt olyan, amely később más elbánásban részesült, így pld. a mancipatio. Mint

később kitűnik, ő egyesén s *satisfatio secundum mancipium*ról beszél.¹⁾

Erre nézve nekünk az az álláspontunk, hogy ez tulajdonképpen nem is volt. -- mint fennebb említettük — *vades* által nyújtott biztosítás. Ennélfogva ennek itt újból ki kell esni a mérlegelésből.

De tegyük fel, hogy az érvek második csoportjaként általa felhozott szempont érvényesülne, vajjon mondhatnánk-e a kérdést a két ügyleti alap, u. m. a *nexi datio s mancipatio* érintésével még csak részben is megoldottnak? Semmi esetre sem. Egész egyszerűen azért, mert minden valószínűség szerint több ügyleti alak is volt, mely *vades* bevonásával erősített meg. Sokkal mélyebben fekvő okok vezettek a *vadimonium* megszűnésére, s mindenestre általánosabb természetűek, s nem valószínű, hogy egyes speciális ügyleti formák használatból eltűntek, s részletváltozások voltak azok, melyek ezt indokolták.

Sokkal hihetőbb, hogy általános, mélyebben fekvő felfogásbeli, s a gyakorlati élet követelményei által indukált irányváltozás volt az, amely ide vezetett.

Azt véljük, hogy éppen e szempontból az általunk ez irányban kifejtettek sokkal kézenfekvőbbek.

¹⁾ *Vad.* 352. l.